

HANNA KARHU

Monipuolinen tutkimus Hellaakosken *Jääpeilistä*

Veijo Pulkkinen: *Runoilija latomossa. Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1429. Helsinki: SKS, 2017. 314 s.*

Veijo Pulkkinen tutkimuksen nimi *Runoilija latomossa. Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä* ei kerro koko totuutta tästä monipuolisesta työstä. Sen lisäksi, että siinä analysoidaan geneettisesti eli kokoelman syntyprosessiin porautuen Hellaakosken teosta, tutkimus tarjoaa yksityiskohtaista tietoa muun muassa tulenkantajista 1920-luvulla, modernismikeskustelusta, avantgardeliikkeistä sekä esimerkiksi fraktuuran ja antiikvan käyttöä koskevasta debatista Suomessa.

Pulkkinen tutkimus ei ole siinä mielessä perinteinen geneettinen tutkimus, että käsikirjoitusten ja muun geneettisen aineiston analyysin lisäksi, kuten takakansiteksti lupaakin, ”tutkimuksessa *Jääpeili* asetetaan kirjallisuushistorialliseen kontekstiinsa tarkastelemalla sitä suhteessa kotimaiseen modernismia ja kirjataidetta koskevaan aikalaiskeskusteluun sekä kansainväliseen visuaalisen runouden traditioon”.

Geneettinen kritiikki eli teosten kirjoitusprosessien tutkimus syntyi Ranskassa 1970-luvulla. Käsikirjoitustutkimus tarjosi uutta tietoa ranskankielisistä klassikkoteoksista, joita oli tutkittu perinpohjaisesti jo lukuisilta eri kanteilta. Suomessa tilanne kirjallisuudentutkimuksen laajuuden osalta on toinen. Tutkimusta monista tärkeistä teoksista on olemassa usein vähänlaisesti, joskus ei lainkaan. Ratkaisu yhdistää ns. perinteistä geneettistä kritiikkiä laajemman kulttuurihistoriallisen kontekstin esittelyyn onkin kotimaisessa tutkimuksessa hyvä ja toimiva ratkaisu.

Hellaakosken *Jääpeili* on tietysti erinomainen tutkimuskohde runokokoelman visuaalisen ilmeen syntyprosessien ja niihin liittyvien merkitysten tutkimukselle. Hyvin kirjataiteeseen ja typografiaan perehtynyt Hellaakoski oli kritisoinut ankarasti kirjataidetta ja korostanut, että kirjataiteen omimmat välineet ovat löydettävissä nimenomaan typografiasta (s. 147–153, 171). *Jääpeili* puolestaan on Suomen ensimmäinen typografisesti kokeellinen runokokoelma, jossa eri kirjaintyypeillä ladotut osastot luovat teoksensisäisiä kontrasteja. Teoksen syntyprosessista on myös säilynyt kiinnostavaa aineistoa ja Hellaakoski oli suunnitellut *Jääpeilin* koko typografisen ulkoasun itse.

Runoilija latomossa tarjoaa paljon, monenlaisille lukijoille. Kirja koostuu johdannosta ja kolmesta luvusta, joista ensimmäinen syventyy 1920-luvun modernismikeskusteluun, toinen *Jääpeilin* runotekstin syntyhistoriaan ja kolmas *Jääpeilin* typografian syntyhistoriaan suhteessa visuaalisen runouden ja typografian historiaan.

Johdannossa ruoditaan perinpohjaisesti bibliografista koodia, joka on hyödyllinen työkalu tarkasteltaessa teosten *materiaalisuutta*, termi,

jonka liian epäanalyttisiä käyttötapoja Pulkkinen kritisoi. Bibliografisella koodilla tarkoitetaan lähes kaikkea muuta teokseen liittyvää kuin tekstiä, eli lingvististä koodia, kuten esimerkiksi typografiaa, kirjan kuvitusta ja sidosasua.

Hyvin syvälle tekstuaalitieteelliseen ajatteluun vievän johdannon jälkeen seuraava luku hemmottelee lukijaystävällisellä esityksellä. Pulkkinen on tarttunut 1920-luvun modernismikeskustelun perkaamiseen todellisella tarmolla. Hän ei ole tyytynyt lukemaan vain Paavolaisen *Nykyaikaa etsimässä* -teosta (1929) vaan mennyt teoksen alkulähteille. Paavolainen oli nimittäin julkaissut teoksensa artikkelit ensin lehdissä ja editoinut tekstejään kirjaansa varten. Tämän lisäksi Pulkkinen on lukenut suuret määrät muuta aikalaiskeskustelua. Luku valottaakin kiinnostavasti *Jääpeilin* uutta ja vanhaa yhdistelevää poetiikkaa kirjallisuushistoriallisessa kontekstissa. Pulkkinen korostaa, että vaikka *Jääpeili* onkin suomalaisen modernin runouden edelläkävijä, siinä esitetään nykyajan ilmiöitä kriittisessä valossa. Pulkkinen nostaa esille myös 1920-luvun lopussa Suomessa vallinneen käsityksen avantgarden lopusta, joka omalta osaltaan vaikutti *Jääpeilin* antimodernistisiin piirteisiin.

Runotekstin geneettistä syntyprosessia käsittelevässä luvussa Pulkkinen esittelee *Jääpeilin* erilaisia kirjoittamisen vaiheita ja millaisia kirjoitukseen liittyviä muutoksia käsikirjoitukset sisältävät. Pulkkinen tukeutuu yllättävän paljon ja kriitikittömästi Hellaakosken omiin *Runon historiassa* (1964) esittämiin näkemyksiin runojen kirjoittamisesta. Tutkimuksessa arvellaan esimerkiksi jo pidemmälle työstetyltä käsikirjoitukselta näyttävän aineiston olevan yön pimeinä tunteina, valveen ja horteen välillä kirjoitettu luonnos. Hellaakoski kun on kertonut runojensa syntyneen usein tällaisissa olosuhteissa. (S. 107–109, 114.) Geneetikko Louis Hay julisti jo vuosikymmeniä sitten, että on korkea aikaa antaa juuri käsikirjoitusten itsensä puhua. Tutkijan pitäisi siis analyttisesti tarkastella käsikirjoitusten kirjoitusta ja tehdä sen pohjalta tutkimusta, eikä tukeutua liikaa kirjailijan muisteluihin.

Vielä vähäisessä määrin tehty, suomenkielistä kirjallisuutta käsittelevä geneettinen tutkimus on ollut lyriikantutkimusta, vaikka geneettisen kritiikin piirissä on yleensä tutkittu enemmän proosaa. Tämän erityispiirteenkin vuoksi olisi toivonut, että Pulkkinen olisi keskustellut tutkimuksessaan aiemman kotimaisen geneettisen tutkimuksen kanssa (*Säkeiden synty. Geneettinen tutkimus Otto Mannisen runokäsikirjoituksista*, Karhu 2012). Tämä myös parempaa tieteellistä käytäntöä osoittava ratkaisu olisi varmasti palvellut tiedekirjan lukijaa, tarkentanut analyysia *Keväinen junamatka* -runon käsikirjoituksen osalta (s. 108–109) sekä avartanut näkemystä *Jääpeilin* runojen viimeistelyvaiheen kirjoitusprosesseista, jotka muistuttavat suuresti Otto Mannisen vastaavia prosesseja *Säkeitä*-runokokoelmien (1905 ja 1910) suhteen.

Geneettisiä tutkimuksia rasittaa usein erilaisten versioiden yksityiskohtaisesta vertailusta johtuva raskaslukuisuus. Pulkkinen on selvästi tehnyt kaikkensa välttääkseen raskaslukuisuutta, ja pääosin onnistunutkin. Selkokielisyyden ihanne on johtanut kuitenkin toisinaan oudohkoihin ratkaisuihin. Uskaltais arvilla, että lukija, joka tarttuu kir-

jaan nimeltä *Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä*, ymmärtää kyllä esimerkiksi mihin kirjallisilla sormiharjoituksilla käsikirjoitusten yhteydessä viitataan, ilman selittämistäkin.

Tutkimuksen ehdoton huippukohta on viimeinen luku ja Pulkkinen asiantuntemuksen ydinalue, jossa esitellään *Jääpeilin* visuaalisen ilmeen syntyprosessia geneettisessä valossa. Tämä lähestymistapa on erittäin kiinnostava avaus geneettisen kritiikin piirissä.

Luku sisältää ensin yksityiskohtaisen pohjustuksen typografian historiaan ja siihen, miten typografisia kokeiluja hyödynnettiin avantgardeliikkeissä. Pulkkinen tuntee tämän kentän hyvin ja ranskalaisen avantgardistien runotekstien esittely on antoisaa luettavaa. *Jääpeilin* osalta oivaltavia ovat esimerkiksi ”Sade” ja ”Kesien kesä” -runojen tapaukset, joissa typografisen syntyprosessin analyysin avulla runoista avautuu uudenlaisia merkityksiä. Kiinnostavaa on, että Hellaakoski teki lukuisia merkittäviä muutoksia runotekstiensä asemointiin vasta korjausvedosvaiheessa. Esimerkiksi ”Dolce far niente” -runosta on säilynyt korjausvedos, jossa on Hellaakosken käsin kirjoittamia merkin- töjä sekä korjausvedoksesta leikattu ja liimattu uusi ladontamalli, jossa runon merkitykset rakentuvat uudella tavalla. Kiinnostavaa on myös se, mitä Pulkkinen kirjoittaa SEIS-sanan käytöstä ”Dolce far niente”-runon versioissa ja sen yhteyksistä STOP-sanan käyttöön Filippo Thomaso Marinettin runossa ”Mobilizzazione”.

Runoilija latomossa avaa hyvin typografian kulttuurihistorian tunte- misen merkitystä *Jääpeilin* tutkimukselle ja osoittaa myös tekstuaalisesti orientoituneen tutkimuksen kiinnostavuuden kirjallisuudentutkimuk- selle. Millaisia merkityksiä liittyy ilmaisuun, joka on vasta tulemisen tilassa ja miten nämä merkitykset vaikuttavat siihen, miten julkaistu teos ym- märretään? Laaja, sekä alkuperäisistä käsikirjoituksista että erilaisista painetuista aineistoista, kuten kirjankansista, koostuva kuvitus rikastuttaa teosta entisestään.

Kirjoittaja

Hanna Karhu, FT, Helsingin yliopisto / SKS:n tutkimusosasto
([hanna.karhu\[at\]helsinki.fi](mailto:hanna.karhu[at]helsinki.fi))